

Шевченко Л.В. (м.Київ)

ГУМАНІЗМ М.І. ПИРОГОВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

Микола Іванович Пирогов, видатний російський хірург-патологоанатом, значна частина життя якого пройшла на Україні, був високоосвіченою людиною. Освіту він отримав, окрім Московського університету, в Дерпті, де викладачами були переважно німці, навчання велося німецькою мовою. Дисертацію, до речі, він також писав та захищав на німецькій мові. Часто бував за кордоном: в 1862-1866 рр. керував професорським інститутом молодих російських вчених в Гейдельберзі (Німеччина); у жовтні 1862 р. виїжджав до Спеції (Італія), щоб оглянути пораненого Джузеппе Гарібальді; в 1870, 1877-1878 рр. за дорученням уряду оглядав військові лазарети на фронтах російсько-турецької війни. Він спілкувався з багатьма видатними людьми, педагогами, вченими різних країн і всі вони відзначали його високий розум, освіченість, гуманізм у відношенні до людей, особливо це стосувалось зовсім простих людей.

У своїй педагогічній діяльності на посту попечителя Одеського (1856-1858 рр.) та Київського навчального округів (1858-1861 рр.), у відношенні до студентів він керувався таким принципом: «У святій справі науки та правди... я ніколи не робив різниці між студентами-росіянами, поляками, німцями та євреями. Я вірив в те, що в університеті наукові прагнення переважають національні».¹

М.І.Пирогов зважав на те, що йому, як представникові влади, довелось працювати в багатонаціональному краї. Він дуже чуттєво, іншими словами (за висловом сучасника, майбутнього президента АН України О.Левицького), «толерантно»² ставився до національних питань, щоб не викликати перевищення влади. В одній з своїх прощальних промов у Києві М.І.Пирогов з цього приводу сказав: «В краї, де постійно треба погоджуватись із різницею національностей, я не міг не бути рівним та однаковим з усіма та суворо неупередженим, бажаючи добра та правди всім без різниці».³ Про це яскраво свідчить його відношення до студентів-росіян, українців, поляків, євреїв. Коли студенти-поляки, протестуючи проти звільнення їх однокурсника, учинили збори, він намагався вирішити це питання мирним шляхом, звернувшись до них із відозвою «Панам студентам-полякам університета св.Володимира», де закликав їх більше приділяти уваги науковим заняттям, тому, заради чого вони навчались в університеті.⁴

В Києві він підтримував прагнення вчителів недільних шкіл вчити учнів рідною мовою, всіляко сприяв організації українських, єврейських шкіл. Це викликало роздратування офіційних органів і було однією з причин звільнення його з поста попечителя навчального округу. У своїй статті «Про недільні

школи», яку М.І.Пирогов написав в 1863 р. вже після закриття шкіл, він зазначав: «Для мене було досить знаменним, що у вчителі пропонували себе лише справжні малороси», «ревні шанувальники Куліша та Шевченка, кращі з кращих учнів професора Павлова».⁵ Українська газета демократичного спрямування «Рада» віддала належне його ролі в освітянському русі України, вказавши: «І цей великорос зрозумів культурні потреби нашого народу й щиро підтримав ідею заснування недільних шкіл для простого народу, що конав у темряві».⁶ Недільна школа була створена і у Вінниці. В ній також переважали українці - 121 чол., в той час як росіян було 21, поляків 5, німців - 1 чол.⁷

Під час попечительства в Одеському навчальному окрузі, опікуючись становищем навчальних закладів округу, М.І.Пирогов видає циркуляри про наближення закладів освіти до потреб краю. Він мав на увазі участь вчителів в роботі Одеського товариства історії та старожитностей в тому напрямку, щоб вони збирали відомості про сучасний стан краю «стосовно географії та статистики», вивчали місцеву історію. Одними з перших відгукнулись на запрошення вчителі національних татарських шкіл Криму. В Одеському державному архіві зберігся лист завідувача татарським відділенням сімферопольської гімназії А.Крим-Ховаджі від 28 квітня 1857 р., яким він сповіщав М.І.Пирогова про підготовку для Товариства статті про місцеві татарські школи.⁸

Справжня дискусія розгорнулася на сторінках газети «Одесский вестник» після публікації в ній статті М.І.Пирогова «Одеська Талмуд-Тора», в якій він високо оцінював існуючі в Одесі єврейські школи, звертав увагу на їх підтримку з боку заможного єврейського населення. Цю обставину він ставив як приклад для наслідування інших шкіл округу. В 1857 р. в «Доповідній записці відносно освіти євреїв», опублікованій на сторінках цієї ж газети, М.І.Пирогов знову ставить питання про реформування єврейських шкіл, підкреслюючи, що «рівноправність євреїв в розумінні громадянському та освіти наблизить єврейство до корінного населення краю».⁹

Гуманне відношення М.І.Пирогова до відкриття національних татарських та єврейських шкіл викликало серйозне невдоволення влади та чорносотенців. Газета «Одесский вестник», яка завдяки М.І.Пирогову деякий час знаходилась у віданні Рішельєвського лицю і внесла свіжий струмінь у тогочасне провінційне життя, була закрита, пізніше передана знову у відання генерал-губернатора.

Також в Одесі М.І.Пирогов спромігся дозволити вищих органів влади про видання

першого єврейського журналу російською мовою, а не німецькою, як було раніше. Це також зближувало єврейське населення з місцевим. Відомий випадок, коли М.І.Пирогов, як попечитель навчального округу, довідався про те, що одного з вчителів суботньої школи в Бердичеві запідозрили у поширенні герценівського «Колокола» і в нього мав відбутися обшук. Він завчасно попередив вчителів і справу було улагоджено. Про цей випадок писав у своїх спогадах С.Штрайх.

Шанобливому ставленню єврейського населення до М.І.Пирогова присвячені наукові розробки І.В.Бертенсона (лейб-медика, з яким М.І.Пирогов познайомився під час інспекційної подорожі по військових лазаретах на фронтах франко-пруської (1870) та російсько-турецької (1877-1878) воєн, та підтримував листування до кінця життя), С.Я.Штрайха та ін.¹⁰

В 1861 р. видана брошура «Прощание Бердичевского общества с Н.И.Пироговым в Бердичеве 16 апреля 1861 г.».

Після відставки М.І.Пирогова 13 березня 1861 р. з посади попечителя Київського навчального округу громадськістю Києва та університету св.Володимира були влаштовані урочисті проводи, на яких проголошувались промови професорів університету, вчителів гімназій, громадських діячів, студентів. Особливо зворушливими, як відзначали сучасники, були слова, виголошені студентом історико-філологічного факультету М.П.Драгомановим. Він говорив про той моральний вплив, що мав Пирогов на студентів та учнів гімназій. Єдиним його недоліком, відзначав він, було те, що Пирогов був «занадто гуманним». «Можна тільки пожалкувати, - продовжував Драгоманов, - про те суспільство, де гуманність буває зайвою».¹¹

15 квітня 1861 р. М.І.Пирогов у супроводі 200-300 своїх шанувальників вирушив з Києва до села Вишня біля Вінниці, де він заздалегідь придбав масток. Найбільш вірні прибічники

вченого, і серед них студент М.П.Драгоманов, поміщик Л.Кисловський, доглядач єврейських училищ Бердичіва Н.Горенберг, супроводжували М.І.Пирогова до Бердичіва, де на прохання громадськості міста було зроблено короточасну зупинку. На урочистому вечорі з теплими словами до М.І.Пирогова звернулись представники інтелігенції Бердичіва, в тому числі вчителі та лікарі. У виступах відзначалось, що «заслуга Пирогова у відношенні до євреїв тутешнього краю не в тому тільки, що він як попечитель, значно підвищив рівень виховання та навчання в єврейських училищах округу, але й в тому, що поважаючи в євреї людину, зблизив росіян з євреями».¹²

У прощальному виступі М.І.Пирогов сказав: «Ви, вельмишановні панове, висловлюєте мені співчуття в тому, що я співчував єврейській нації. Але це не заслуга, це було в моїй натурі: я не міг діяти проти себе. З того часу, як я вступив на терен громадянськості, шляхом науки, мені найбільш огидними були станіві упередження, і я мимоволі переніс цей погляд на відмінності національностей. Як в науці, так і в житті... я ніколи не думав робити різницю в душі станівому чи антинаціональному. Ці переконання я переніс на євреїв, коли за обставинами життя та служби вступив у стосунки з їх товариством. Ці переконання... стали для мене вже другою натурою і не залишать мене до кінця життя».¹³

Гуманне ставлення М.І.Пирогова до людей різних національностей - українців, росіян, поляків, євреїв, татар, німців та ін. свідчило про його глибоку повагу до людини взагалі. І саме ім'я М.І.Пирогова відноситься до найбільш шанованих народом імен діячів вітчизняної науки та культури. Інший видатний вчений-хірург, наш земляк М.В.Склифосовський написав у некролозі, що «ім'я Пирогова належить тепер історії... його ім'я поставлять високо поряд з іменами кращих діячів, поряд з іменами діячів, поряд з іменами друзів людства».¹⁴

Примітки:

1. Русская школа, 1916.-№1.-С. 33.
2. Левицький О. Пирогов у Києві і його проводи//Літературно-науковий вісник.-1909.-Кн. 5.-С. 284.
3. Чалый М. Вторая киевская гимназия. Попечительство Н.И.Пирогова//Русская старина.-1900.-№6-7.-С. 66.
4. Русская школа.-1916.-№1.-С. 33.
5. Пирогов Н.И. Сочинения: в 2-х т.-К., 1910.-Т. 1.-С. 280-281.
6. Дорош С. Пам'яті гуманіста й педагога//Рада.-1910.-13(26) листопада.-№258.
7. Основа.-1861.-№6.-С. 90.
8. Державний архів Одеської області.-Ф. 93,оп. 1,-спр. 20.-Арк. 117.
9. ЦДІА України.-Ф. 385,оп. 1,-спр. 2556.-Арк. 52.
10. Бертенсон И.В. Николай Иванович Пирогов. Очерк его общественной деятельности как профессора, врача-хирурга, писателя и педагога с 24 мая 1831 по 24 мая 1881 г.//Русская старина.-1881.-№3; Штрайх С.Я. Н.И.Пирогов.-М.: Воениздат, 1949.
11. Прощание Киевского учебного округа с Н.И.Пироговым.-К., 1861.-С. 15.
12. Прощание Бердичевского общества с Н.И.Пироговым в Бердичеве 16 апреля 1861 г.-К., 1861.-С. 15-16.
13. Там само.-С. 15.
14. Кованов В.В. Н.В.Склифосовский (1836-1904).-М., 1953.-С. 48.

